K A D I N L A R

Nadire Mater

Taibet, Baian, Meryem, Amina, İrina, Florica, Leyla, Galina, Vefa, Zeliha, Berivan, Zeynep, Perihan, Fatma hiçbiri birbirini tanımıyor, hepsi birbirini tanıyor. Son üç yılda tanışılan bazı kadınlardan kısa kısa.

Işıkveren'de

"Kadının hiç hakkı yok," 1991 Nisanı'nda, Kürtler'in yeniden Irak'a dönüş günlerinde, Uludere-Işıkveren kampında erkekler politika konuşurken, bir soru da kendisine gelince, "hani kadının ne fikri olur ki, soruyorsunuz" dercesine bakan erkeklere Taibet'in yanıtı bu.

Taibet doğum tarihini bilmiyor, yaşını 40 gibi –60'tan aşağı göstermiyor–, evlilik tarihini 20 yıl kadar önce gibi tahmin ediyor. 6 çocuğundan en küçüğü yanında. Kocası, diğer çocuklarıyla son karısını almış, "onu hiç düşünmeden", tek katırlarını da götürerek Zaho'ya dönmüş, Taibet o dağları küçük oğlanla nasıl aşacağını düşünüyor, öylesine çaresiz.

Onu kocasının ailesinden bir başka genç kızla takas etmişler; evlenene değin hiç bilememiş "onun nasıl biri" olduğunu. Aşk? "Tabii, tabii," diyor, "evlendikten sonra âşık oldum."

Zamanla evdeki kadınlar üçleşiyor; ikinci kadın geldiğinde çılgına dönüyor, kıskanıyor, öfkeleniyor. Üçüncü geldiğinde, çılgına dönme sırası ikincide; Taibet alışmış, ikinci o kadar dayanamıyor ki, babasının evine geri dönüyor. "Öteki"ler neden geldiler, daha mı güzeldiler sözgelimi? "Töre böyle, değiştirilemez."

Gündüzleri, tüm evkadınları gibi ev işleriyle geçiyor, son iş kocanın ayaklarını yıkamak. Geceleri? Bekliyor, ayak seslerini dinliyor, kocası ya onu seçiyor, ya da "öteki"ni, seçilmezse "muhtemelen payına dayak düşüyor".

Eline hiç kalem almadıysa da, neredeyse, tüm Iraklı Kürt kadınları gibi, doğduğundan beri silah kullanıyor, "çok iyi nişancı".

Dahok'ta

"Politika, hayat, doğum kontrolü gibi başlıklarla bilgilendirici ve tartışmalı toplantılar düzenliyoruz. 30-40 kadın gelince müthiş bir başarı deyip seviniyoruz, yani her şey çok yavaş." Baian Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) Dahok Kadın Birliği'nde çalışıyor.

Yıllardır ailesiyle birlikte Avustralya'daki siyasi mülteciliği nedeniyle, ona "Avustralyalı Kürt" diyorlar, üzerinde geleneksel Kürt giysileri değil, pantolon var. Kocasıyla çocukları halen Avustralya'da, bir süre sonra gidecek, sonra hep birlikte kesin dönüş yapacaklar.

"Halkım değişmeli, ben değil," Baian'ın peşmergelerle birlikte bira içmesinin "hoş karşılanıp karşılanmadığı" sorusuna yanıtı bu. "Kocamla biz birbirimize âşık olduğumuz için evlendik, burada da gençler yavaş yavaş kendi istedikleriyle evlenmeye başladılar. Tek eşlilik de artıyor, biraz da ekonomik koşullar dayatıyor elbette."

Irak Kürdistanı'nda olmayan ekonomi çökerken, evliliklerin zorlaşması, belki de çeyiz geleneği, başlık parası gibi zorunlulukların da kalkmasına yol açacak.

Erbil'de

Meryem Sıddık, 44 yaşında, 20 yıllık evli; ne evi olmuş, ne de çeyizi. Kocası Ali Süleyman'la dağlarda birbirlerini sevince evlenmişler, ikisi de Kürdistan Sosyalist Partisi peşmergesi. Meryem partideki yeri itibariyle kocasından önde, 1991 seçimlerinde milletvekili adayıydı. Hâlâ peşmerge giysileriyle dolaşıyor.

"Kürdistan kadını çok mağdur, ben hep kadının da erkekle aynı haklara sahip olması için çalıştım, toplumdan çok tepki gördüm." Meryem Sıddık, dağlarda ilk yıllarda doğum kontrol hapı kullanmış, sonra da istediği halde çocuğu olmamış, "ikinci bir kadın" sorusunu yarıda kesiyor, "biz sosyalistiz, bunun lafı bile olmaz."

Süleymaniye'de

"Zor ve acıklı bir yaşam, gene de kendimi çoğunluk mutlu hissettim, çünkü halkım için çalışıyorum." Amina öğretmen, o da Sosyalist Parti'den, peşmerge. 18 yaşında hızlı bir partizan olarak çalışırken partinin ileri gelenlerinden şimdiki kocasına sevdalanınca, ikinci kadınlık ona düşüyor.

Tek erkekli, iki kadınlı, 12 çocuklu bir aile.

"Dağlarda kimi zaman tablet bulamadım, kürtaj çok zordu, bir baktım 6 çocuk doğurmuşum, hayatımız Londra, Süleymaniye ve dağlarda geçti, iki kadın çok iyi anlaştık. Ben Londra'dayken, o burada Süleymaniye'de, ben buradayken o Londra'da çocukların başında. Tabii o peşmerge olmadığından ben kocamla dağlarda da beraberdim, eşitlik benden yana biraz daha fazla."

Irak Kürdistanı'nda Taibet'ler çoğunlukta, kırsal yörelerde kadın ve "haklarını" İslamiyet belirliyor. Kürtaj yasada serbest, törede değil. Hayatın önemli bir parçası kabul edilen "koca dayağı"nı çok iyi biliyorlar. Kadın sığınağı merak uyandırıyor, feminizmi duyanlar varsa da, henüz pek tanımlayabilen yok.

Irak parlamentosunda 5 kadın var, çok çocuk doğuran, erken evlendirilen, erkeği öteki kadınlarla paylaşan, okuma yazma bilmeyenleri fazla Iraklı Kürt kadınının durumu hayli zor.

Sayıları az da olsa, dağlardan inen, yurt dışında bulunup oralardaki kadını gören, bağımsız kadın hareketlerini izleyen, onlarla bağlar kuran kadınlar kadın mücadelesinin ilk lokomotifleri olacak gibi görünüyor.

Baian "Kürt kadını dünyaya açıldı," diyor, "ne olması gerektiğini ve ne olduğunu görmeye başladı, erkekleri Kürt kadınının uyanması gibi korkulu bir gelecek bekliyorsa da, işin doğrusu geleceği kadın erkek birlikte kuracağız."

Bükreş'te

"Yaşlı kralın 4 kızı var, oğlu yok; şimdi asıl sorun kralın ölmesi değil, ölünce kimin kral olacağı. Kraliçe bu ülkeyi yönetemez, gelenekler böyle, kızlarından birinin bir Romen'le evlenmesi, evlendiği erkeğin kral olması... bilemiyorum." İrina, Romanya'da "krallığa geri dönülmesi durumunda", yaşlı kralın "bir erkek çocuğu"nun olmaması "sorunsal"ını kafasında çözmeye çalışıyor.

Üniversite Öğrencileri Ulusal Konfederasyonu Başkanı Daniel Popescu, "Üniversitede kızlarla oğlanlar eşit tabii, ayrıca yasalar dayağı yasaklamıştır, bu kadına yönelik şiddeti tam önlemese de, fena sayılmaz değil mi?" diye soruyor.

Gençlerin anlatımlarına göre, üniversitede herkes özgürce partnerini seçiyor, flört ediyor, birlikte yaşamak pek yaygın değil, bunun önündeki mühim engel konutsuzluk. Üniversiteye girmeye hazırlanan Delia, geçmişte –Çavuşesku döneminde– evliliklere ailelerin karar verdiğini, evlilik

öncesi ilişkilerin çok seyrek olduğunu anlatıyor. Delia, şu andan da memnun değil, ilişkilerde "çok aşırıya kaçıldığı" için bir orta yol bulunsa! Onun kastettiği fahişelik.

"Batı'nın her şeyiyle buraya taşınması, televizyon reklamlarındaki o tüketim çılgınlığına çıkarılan davetiyeler, her şeye sahip olma, ve tabii ki işsizlik ve açlık," diyor resepsiyonist Andre: "İstanbul'u biliyoruz; karısını satmak üzere oraya götüren bir doktor bile tanıyorum."

Romanyalı kadın işyerinde erkekle aynı haklara sahip, İrina'nın eklemesiyle "Çalışırken kadınlar erkeklerle eşit, ama işten atılırken, kadınlar daha eşit, önce onlar atılıyor." Evin ve çocuğun bakımında kadın sorumluluğu tek başına üstleniyor. Gençler "kocalarının babalarına göre daha yardımcı" olduğunu söylüyor, sonra da erkeğin evdeki işini anlatıyorlar: "Televizyon karşısında kâh ekrana bakmak, kâh gazete sayfalarına, belki çocuklara da bir beş dakika."

Romanya'da bağımsız kadın hareketi de yok, feminist görüşlere aşinalık da. Politik partilerin kadın kolları da, "kadına dair sorunlar"dan çok, kitle tabanı aileye, gelecekte "kendileri için partili –erkek diye okuyun– yetiştirecek" anneye ulaşmakla ilgili.

Hıristiyan Demokrat Köylü Partisi Kadın Kolu Başkanı Florica Raica, kadınların özellikle dinle –pazar günleri kiliselerin sokaklara taşan kalabalıklarının çoğu kadın– ilişkisine önem veriyor: "Kadının dinle tanışması bütün bir topumun tanışmasıdır. Okuldaki din derslerinde çocuklar bir şey öğrenmiyor."

Kadın kolunun açtığı "yabancı dil, giyim, makyaj, matematik" gibi kurslar da Raica ve Romanya'nın kadına yaklaşımından bir kesit.

"Türki"lerde

Kadın hem çok önde, hem çok geride! Hemen hiçbir ülkede rastlanmayacak kadar çok akademisyen, sanatçı, politikacı, yönetici, mühendis, ekonomist kadın var Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan'da. Onlar çalışma hayatı, politika ve kültürel alanlarda hayal edilebileceğin ötesinde varlarsa da, sosyal yaşamın tabuları omuzlarında, "ayıp" sözcüğü bütün bir kadın dünyasının sınırlarını belirliyor.

Mesela sigara içmek, pantolon giymek ve en önemlisi boşanmak ayıpların –cumhuriyetlerde ve cumhuriyetlerdeki farklı kesimlerde azaldığı ya da çoğaldığı notuyla– başında geliyor. Alkol yasağı konmamışsa da, kadın için hafif bir şampanya, sert bir votkadan daha "zarif". Kuralları zorlamak "kötü kadın"lığa giden yolun başı.

"Mutsuz çiftler çok fazla, evliliği daha çok aile düzenler, kararlaştırır," derken Leyla Süleymanova, yeni tanıştığı bir kadına 20 yıl önceki aşkını unutamadığını anlatacak kadar kuşatılmış ve yalnız.

Kocası da kendisi de mühendis, iki kızları var, kocası rüşvete uygun bir işte çalıştığından rahatı yerinde, hatta –Bakü koşullarında– Lancome güzellik seti kullanma şansına bile ulaşmaktan memnun ama, aklı hâlâ "ötekinde". Leyla "boşanmak asla" diyor, "belli yerlere gelmiş bazı kadınlar böyle bir cesaret gösterebiliyorsa da, genelde imkânsız."

Erkekler, "evliliklerin bu sıkıntılı" havasından, öteki halkların kadınlarıyla kurdukları ilişkilerle kurtulmayı deniyorlar. Türkiye'de "Türki cumhuriyetler" diye tanımlanan Azerbaycan ve Ortaasya cumhuriyetlerinin tümden Türkler'den oluştuğu gibi bir yanılsama yaşanıyorsa da, bu cumhuriyetler aslında tam bir halklar mozaiği. Sözgelimi Kazakistan'da Kazaklar'la Ruslar'ın sayısı hemen hemen aynı.

"Türki" erkeklerin "dışarıdan" kadınlarla yasal evliliklerine de rastlanıyor; tersi çok çok az. Erkekler, "böyle bir şey neden olsun?" diye sorarken kadınlar sessiz. Okulda, işyerinde, mahallede birlikteyken, gönlün "etnik farklılık" dinlemesi herhalde mümkün değilse de, kadınlar dinliyor görünüyor.

Türkmenistan Kültür Bakan Yardımcısı Hatice Galina için ilk yıkılacak tabu "kadının satılması"nı önlemek; başlık parasının kaldırılması için bir yasa hazırlığında. Sosyalizm döneminde, Türkmenistan ve öteki cumhuriyetlerde kadının kazandığı "sosyal statüyü" yeterli bulmayan Galina'nın projelerinin başında çalışma saatlerinin azaltılması yer alıyor.

"Erkeklerden daha az çalışma, karar mekanizmalarına daha az katılım anlamına da geliyor, ama ben işte tam da bu yüzden buradayım," diyor Galina.

"Türki kadınlar" ev dışındaki "eşit" görünen konumlarına karşın, evdeki erkek "sultanlığı"nı normal karşılıyor, itiraz etmiyor.

"İkisi akşam eve birlikte geliyor, nedense, annem çalışmaya devamla hizmet ediyor, babama hizmet ediliyor. Buna kesinlikle karşıyım ama, tek ses ne işe yarar?" Lise öğrencisi Vefa Azerbaycan kadınının öfkeli bir resmini çiziyor.

"Ne dayak yedim, ne de dayak yiyen duydum!" Taşkentli Zeliha daha sonra "böyle şeyler zaten söylenmez" deyince, dövülüp dövülmediğine dair kuşkulara yol açıyor, hele de, "kadın mükemmelse, erkek onu neden dövsün" eki "koca dayağı"nın nasıl görüldüğü üzerine az da olsa fikir veriyor.

Kadın grupları buralarda da yok. Azeri kadınları "şehit ve yaralı aileleriyle, Ermeni saldırıları yüzünden evlerini terk edip Bakü'ye gelenlere"

yardım bazında bir araya gelmişler, Kazakistan'da ise bir grup kadın Müslüman Kadınlar Derneği çatısı altında.

Türki kadınların sözcük olarak bile "feminizm"le tanışıklıkları yok. Kadınlar, şu andaki "eviçi köleliği"nin yaşanmadığı bir dünyayı henüz hayal bile edemiyorlar.

En az okuyanı 10 yıl eğitim alan kadınların "kendileriyle" ilgili bir "sorgulamaya girememeleri", daha çok dünyayla aralarındaki 70 yıllık kopukluğa bağlanıyor. Kazakistan Yazarlar Birliği'nden bir şair, "bizim kadınların dünyayla buluşması erkeklerin felaketi olur; bizim kadın okur, izler, her şeyi çabuk kavrar, yeter ki görsün, duysun," diyor, ekliyor: "Bu kadın bir isyan ederse, durdurmak mümkün olmayacak, ne kadar korksak yeridir, değil mi?"

Bekaa'da

Gecenin bir yarısı geliyor Berivan, 25 yaşında, gerilla giysileriyle birlikte cinsiyetini ve tüm duygularını terk etmiş sanki. Soruları tepki vermeden, ifadesiz bir yüzle, resmi bir açıklama yaparcasına yanıtlıyor.

Bu kod ad, Cizreli Berivan'dan geliyor. Asıl Berivan ilk kadın gerillalardan; Almanya'ya çalışmaya giden akrabalarının yanına çocuklara baksın diye gönderiliyor, tesadüfen katıldığı bir toplantıda PKK'yla tanışıyor, evden kaçıyor, dağa çıkıyor, 1988'de Cizre'de bir çatışmada vuruluyor, 18 yaşında, adına türküler söyleniyor şimdi.

"Kadın dağa çıkmakta erkekten daha hevesli," diyor PKK Ana Karargâh Komutanı Cemil Bayık, "Kürt kadını öyle eziliyor, öyle çaresiz ki, kaçabileceği tek yer dağlar, onun için özgürlük dağlarda," diye ekliyor.

"Kürdistan'daki gibi gericiliğin, İslamiyet'in egemen olduğu, kadının hiçbir yerinin olmadığı, evinden çıkıp bir yere gidemeyen kadının dağa çıkması tek başına devrimdir aslında. Kadın ne toplumda, ne evde, ne erkeğin yanında bir yer bulabilmiş değil, partide bulabilmiş, buna sarılıyor."

Bayık'ın "kadının partide yer bulduğu" açıklaması gerçeğe pek denk düşmüyor, "bulunan yer" için "dağlar" demek daha uygun; yönetici kademelerde kadın yok.

Suriye'nin bir Kürt köyünde "kısmet bekleyen", "bir koca" ve "çocuklar" hayal eden genç kız 21 yaşında Berivan adıyla gerilla oluyor, okuma yazma öğreniyor, bütün düşleriyle birlikte, aşkı ve kadınlığı da terk ediyor.

"Aşk bir devlet sahibi olmak, aynen dünyadaki öteki halklar gibi," diyor Berivan, "biz Kürtler'in de bir ülkesi olacak, görüş açım budur."

Oysa PKK lideri Abdullah Öcalan, "kızlara söylüyorum," diyor, "öyle yaman aşklar yaratın ki, sizin aşklarınıza âşık olayım."

Liderin bu "direktifini" dinleyen yok gibi, oysa Malazgirt'te, 40 yaşında, beş kızından birini dağa göndermiş, başı bağlı bir evkadını, "ateşkesin ne olduğunu yaşadık, ancak iki taraflı olursa olur," dedikten sonra, "parti karar verirse, tek yanlı da olsa uyarız, tabii," sözleriyle parti kararlarının ne kadar bağlayıcı olduğunun altını çiziyor.

Erkekler "aşk" üzerine Berivan'dan daha açık konuşuyorlar, "birlikte ölüme giderken duygusal yakınlıklar yaşanmaması anormal." İki gerillanın birbirlerine âşık oldukları için idam edildikleri hatırlatılınca, Cemil Bayık, "aşk yüzünden değil, ihmalden," diye düzeltiyor. Oysa, jürinin gerekçesi "aşk", Öcalan kararı onaylıyor, gerekçeyi "aşk nedeniyle ihmal"e çeviriyor.

Berivan, kadın gerillaların çokluğuna karşın parti yönetiminde kadınların bulunmamasını sorgulamıyor, "yol açık" diyor, "erkeklerden daha da açık." Berivan'a göre dağda da kadınla erkek arasında bir fark yok.

Farklılığı Cemil Bayık açıklıyor: "Erkeklerden çok daha güçlü kadınlar olmakla birlikte, fiziki sorunlar yaşanıyor. Mesela kanama dönemlerinde kadının hareket yeteneği azalıyor, tabii kadınlar kanamalı olduklarını rahatlıkla söylerler, ilk zamanlarda biraz çekinseler de. Biz de ona göre düzenlemeler yaparız."

Berivan'a göre, "kadın önder çıkacak," bunun garantisi ise "kadının kurtuluşunun garantisi Abdullah Öcalan." Sorular biterken, o da Türk kadınlarını sormak istiyor; Türk kadınlarının sorunları özetlenince şaşırıyor: "Neden sizin devletiniz yok mu? Sizde Serok yok mu? Neden sorunlarınız var?"

Hakkari'de

Zeynep de yaşını 40 tahmin ediyor –çok daha yaşlı gösterse de–, Hakkari'ye 30-40 km ötede Narlı köyünden. Yaşlarını bilemediği 8 çocuğu var.

En çok üzüldüğü ve sevindiği gün aynı: "Babam hastalanınca, Hakkari'ye hastaneye götürdüler, adama dedim ki, götür Hakkari'yi göreyim, iyi adamdır, götürecekti."

Hakkari girişinde babayla karşılaşıyorlar, taburcu edilmiş, hep birlikte geriye. Onun aklı hâlâ "şehri görmekte", Hakkari'de.

"Kocamı evlenirken gördüm, aileler uygun görmüşler, benim için kaç para verildi bilmiyorum. İyi adamdır, beni sıkmaz, pek dövmez de."

Zeynep altıda kalkar, çayla sıcak yensin diye ekmeği yapar, kar ya da

güneş altında bulaşıkları çamaşırları açıkta yıkar, yemeği pişirir. Temizlik, şu bu iş biterse bir evden bir eve geçilir, ortalama 7-8 çocuklu kadınlar, her yaştan çocukları ve karınlarındakiyle –genellikle "yüklü"dürler– hep beraberler, erkekler "çocuk gürültüsüne" katlanamadığından çocuklarla yaşamak kadınların görevidir.

Zeynep'in öyküsü 3 yıl öncesine uzanıyor, Zeynep gibi Kürt kadınları hızla değişiyorlar, erkek odasına yemek tepsisini uzatırken yalnızca elini gösteren kadın bugün Kürt illerinin çoğunda yan odaya geçiyor, konuşuyor, fikrini söylüyor.

Şimdi çoğu Hakkarili Zeynep'ler, genç kızlar, kimi zaman başı bağlı kadınlar parti binalarında, dernek merkezlerinde toplantılara katılıyor, konuşuyor, dinliyor, tartışıyorlar, yürüyüşlerde kimi zaman kendileri en önde oluyorlar, kimi zaman "en öne konuyorlar".

Yürüyüşlerde en önde yer alan kadının sokaklarda günlük yaşamda neden pek görülmediğini Kürt erkekleri, "acele etmeyin, Kürt kadını daha çok değişecek, kadına 'sokağa çıkma' diyen yok, ama zaten görüyorsunuz, sokağa erkekler de pek çıkamıyor," gibi sözlerle açıklamaya çalışıyor, kadınlarsa pek bir şey demiyor.

Söylendiğine göre, kocalarından daha az dayak yiyorlar, "dayak atan" koca "mahalle komitesi"ne şikâyet edilirse, cezalandırılıyor, çok kadınlı evliliklere de "mahalle komitesi" müdahale ediyor.

Rize'de

Perihan 25 yaşında, üç çocuklu, hayatından memnuniyetsizlik için bir neden yok, yaşayıp gidiyor. Kocası, öteki erkekler gibi Rus Pazarı'na gitmesini yasaklamıyor, onu kimi zaman "gezmeye bile" götürüyor, "iyi adam".

Perihan bir ara "kadın hastalığı" fark ediyor kendinde, annesiyle birlikte gidiyorlar. Doktor, ilaç veriyor, tedavi mümkünse de, bu hastalık "temasla" geçiyor. Kocasının önünde iki seçenek var, ya "biriyle ilişkisi"ni kabul edecek, ya da "karısının ilişki" kurduğu erkeği vuracak.

Kadının namusu kendi namusu, "itiraf ediyor", "kurtuluyor". Perihan suçlu, en çok suçlayan da annesi: "Nasıl bir kadınsın ki, kocana karılık yapamıyorsun da, adam başka kadına gitmek zorunda kalıyor?"

Perihan'ın fikri başka, çevresine "itiraf edemiyor"sa, "çevre dışı" birini bulunca anlatıyor: "Nataşalar çok süslü, erkeklerin aklını çeliyorlar, ben kocama hiç yüzlemedim, artık, ben de şimdi kendime daha çok dikkat ediyorum."

İstanbul'da

Fatma Sivaslı, 3 yıl önce Cihangir'e kapıcılığa gelin geliyor, bir süre sonra kocasının kapıcı maaşı yetmeyince, "evler" bulmaya başlıyor "temizlemek için".

Fatma meraklı, kıt okuma yazmasıyla gazete okumaya çalışıyor; evlerdeki "hanımlara" ve "ablalara" sorular soruyor, öğrendiklerini "kocasına da öğretiyor"du.

"Beni neredeyse o eve bir daha göndermeyecekti." Fatma "karısını dövmeyen erkek erkek değil" diye düşünüyor(du). Feministleri duydu, merak etti, konuştukça, "dayakla erkeklik arasındaki bağı" biraz manasız bulmaya başladı.

"Ben buraya geleli, 2 kere dövdü, öyle hafiften. Birinde bira içmiş, birini hatırlamıyorum, öyle başkaları gibi değil, köyde olsa daha çok döverdi."

"Şu sığınak denen şeyi anlattım, bu defa çok kızdı, o eve göndermemeye kalkışması ondan, dövmedi ama, dövecek diye de korktum. Belki de, sığınağı öğrendim diye o da korktu." Fatma artık kocasına bir şey anlatmıyor, merak etmeye ise devam ediyor.